

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

Кубишкіна А.О.,
здобувач кафедри АГПФЕБ
Сумський державний університет

Стаття присвячена дослідженню питання історії виникнення та розвитку апеляційного провадження з часів Київської Русі до утворення незалежної держави – України. Прیدілена увага необхідності активізації наукових юридичних досліджень проблем апеляційного провадження в цивільному та кримінальному судочинстві з метою уніфікації та обґрунтування єдиних доктринальних засад розвитку та функціонування апеляційної інстанції. Проводиться аналіз правових актів, що дали поштовх для запровадження такої форми перегляду судових рішень, як апеляція, та робиться висновок щодо можливості їх впливу на сучасне апеляційне провадження з метою вдосконалення діяльності судів у теперішній час.

Ключові слова: суд, судова система, судова реформа, апеляційне оскарження, апеляційна скарга, перегляд судових рішень.

Kubyshkina A.A. / ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ АПЕЛЛЯЦИОННОГО ОБЖАЛОВАНИЯ СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ В УКРАИНЕ / Сумской государственной университет, Украина

Статья посвящена исследованию вопроса истории возникновения и развития апелляционного производства со времен Киевской Руси до создания независимого государства – Украины. Уделено внимание необходимости активизации научных юридических исследований проблем апелляционного производства в гражданском и уголовном судопроизводстве с целью унификации и обоснования единственных доктринальных основ развития и функционирования апелляционной инстанции. Проводится анализ правовых актов, которые дали толчок для внедрения такой формы пересмотра судебных решений, как апелляция, и делается вывод относительно возможности их влияния на современное апелляционное производство с целью усовершенствования деятельности судов в настоящее время.

Ключевые слова: суд, судебная система, судебная реформа, апелляционное обжалование, апелляционная жалоба, пересмотр судебных решений.

Kubyshkina A.A. / HISTORICAL – LEGAL ASPECT APPEAR AND DEVELOPMENT OF APPEAL OF COURT DECISIONS IN UKRAINE / Sumy State University, Ukraine

The article is devoted research of question of history of appear and development of appellate realization from times of Kievan Rus to formation of the independent state of Ukraine. Attention is paid to the necessity to encourage scientific research of the legal issues of the appellate realization in criminal and civil legal proceedings in order to unify and justify common doctrinal principles of development and operation of the appellate proceedings.

The analysis of legal acts which gave a shove for introduction of such form of revision of court decisions as an appeal and drawn conclusion in relation to possibility of their influence on modern appellate realization in the criminal and civil legal proceedings with the purpose of improvement of activity of courts in a present tense is conducted.

Analysing historical – legal heritage of the state in relation to development of institute of appeal, it is possible to draw conclusion, that this institute of appeal of court decisions is not new for a domestic judicial right, but his development was carried out next to the legislation of those states in the complement of which entered those and another part of modern Ukraine.

The appeal of court decisions on Ukrainian lands first arose up as possibility of putting off trial case to the higher judicial body or deputy, that presented them (Novgorod deed, middle XV century). Appeared actually appellate on content, but not on the name, the method of appeal of decreets on ukrainian lands, which entered in the complement of the Moscow state, have attitude to time of promulgation the «Code of law» 1497, 1550 years; and on ukrainian lands, which entered in the complement of Lithuanian – Russian state, have attitude to time of promulgation the Statutes of the Great principedom Lithuanian, 1529, 1566, 1588 years.

Succeeding development of institute of appeal have attitude to prominent monument of the ukrainian legislation «Rights which malorosyyskiy people go to court after» (1743 year).

The period of distribution on ukrainian lands of norms of the Russian right goes along (Statutes of the civil and criminal legal proceedings, 1864 year).

In the article registered, that as a result of the conducted reformations there formed instancial judicial system (courts of first instance, appeal courts, court of cassation). The institute of appeal of court decisions was separately fixed in Statutes, 1864 year.

The statutory appeal of court decisions on the territory of ukrainian lands existed to final establishment of Soviet power and it was again picked up thread in accordance with Constitution of Ukraine in 1996.

Key words: court, judicial system, judicial reform, statutory appeal, petition of appeal, revision of court decisions.

Однією з основних засад здійснення судочинства в Україні є забезпечення винесення судами законних і обґрунтованих рішень по справах, які ними розглядаються (ст. 129 Конституції України). Тому детальне забезпечення всіх умов для здійснення перевірки законності рішень судів, врегулювання порядку перегляду судових рішень набуває сьогодні виняткового значення. Перш ніж проводити реформування судової системи, вдосконалювати діяльність чинних судових органів, у тому числі апеляційної інстанції, необхідно дослідити та проаналізувати історико-правову спадщину держави, що дасть нам змогу оцінити та правильно визначити тенденції розвитку державно-правових інститутів, створити оптимальну модель судоустрою, а отже, зробити судочинство більш ефективним.

Питання виникнення і розвитку інституту апеляційного оскарження піднімали у своїх працях такі провідні вче-

ні та юристи, як О.О. Борисова, Д.С. Гудзь, О.Ю. Костюченко, Ф.М. Дмитрієв, Я. Падох, М. Кобилицький, С. Кудін, П.Ф. Щербина, О.І. Чистяков.

Багатогранність даної проблематики робить її практично невичерпною для наукового дослідження. Саме тому дослідження в цьому напрямі ще не завершені і потребують подальшого поглиблення та праворозуміння.

За часів Київської Русі суд був установою народною і цілком самостійною, здійснював правосуддя згідно із звичасвим правом. Виконання рішення в судовій справі здійснювалося негайно. У цей період судова система припускала лише одну інстанцію, а про існування інституту оскарження судових рішень, тим більше апеляції, не могло бути й мови [1, с. 126].

На питання про виникнення інституту апеляції на території України досі немає однозначної відповіді. Це

пов'язано з тим, що з часів Київської Русі майже не збереглися першоджерела права даного періоду, а ті акти права, які дійшли до нас у формі редакцій більш пізніх періодів, як правило, науковцями трактуються по-різному.

Так, суперечливими є погляди сучасних авторів щодо положень Новгородської грамоти (сер. XVст.). Одні стверджують, що дане джерело права не передбачало оскарження судових рішень, а інші діячі науки, серед яких можна виокремити О.І. Чистякова, вважають, що ст. 3 грамоти передбачала перегляд, «пересуд» справ у вищій судовій інстанції, якою на той час був намісник великого князя («а намесникам великого князя и тиунам пересуд свой ведати по старине»).

Можна цілком погодитися з тим, що хоча «пересуд» у даному випадку ще не являвся способом апеляційного оскарження, але сам факт наявності даної статті свідчить про перші спроби законодавчого закріплення ієрархічності судової системи і, відповідно, початок зародження певного інституту оскарження судових рішень у вигляді перегляду рішень нижчестоящих судів вищестоящими.

Виникнення власне апеляційного, за змістом, а не за назвою, способу оскарження рішень суду на українських землях, які з XVI ст. входили до складу Московської держави (Чернігівсько-Сіверські землі), сучасні дослідники пов'язують із часом видання Судебників 1497, 1550 рр.

Судебник 1497 року чітко визначив порядок оскарження судових рішень, врегулював порядок подачі скарг та перегляду справ по даним скаргам судами вищестоящої інстанції (пересуд) і відміни неправильного рішення. Кожна сторона наділялась правом перегляду справи у вищестоящої інстанції, якщо вона ставила під сумнів протокол судового засідання і рішення суду (ст.ст. 19, 21-24, 64) [2].

У Судебнику 1550 року норми про апеляцію майже повністю були запозичені з попереднього Судебника. Прогресивною була норма, що виключала обмеження щодо перегляду рішень по певних категоріях справ, чим розширювала коло справ, рішення по яких може бути оскаржено (ст. 51) [2].

Аналізуючи положення вищезазначених Судебників, маємо можливість визнати, що в даний період вже було передбачено оскарження не дій судді, а саме рішення суду [3, с. 25].

У статті 9 глави X «Соборного уложення» царя Олексія Михайловича 1649 р. було вже чітко визначено розмежування як такої загальної скарги на апеляційну, тобто на таку, що подається на судові рішення, і приватну – таку, що подається на суддю, який його виніс (оскаржувалися дії судді, затягування процесу, стягнення зайвого мита).

У період Литовсько-Руської держави, впродовж другої половини XIV – першої половини XVI ст., суди, які функціонували на українських землях, що були під владою Великого князівства Литовського (Східна Волинь, Київщина, Чернігово-Сіверщина, Поділля), керувалися при розгляді справ спочатку нормами звичаєвого права [4, с. 65].

Питання процесуального порядку оскарження й апеляційного перегляду справ уперше найбільш докладно вирішувалось у Статуті Великого Князівства Литовського 1529 року (артикули 1, 2, 5, 6 розділу VI Статуту).

Даний нормативний акт переважно складався з приписів збірника давньоруського права – «Руської правди», заснованої на нормах звичаєвого права, зокрема щодо процедури «пересуду» рішень суду. Згідно з уже згаданим статутом, оскарження рішення різноманітних місцевих судів здійснювалось до суду Великого князя, який був вищою судовою установою князівства. Судові функції могли виконувати як князь особисто та за участі радних панів, так і його довірені особи, для яких суддівська діяльність не була основною [5, с. 17, 18].

Подальшого розвитку норми, які регулювали порядок оскарження судових рішень, набули в наступних Статутах Великого князівства Литовського 1566 р. і 1588 р.

Другий Статут (1566р.) в основному складався з положень польських та німецьких правових актів (наприклад, «Саксонське зеркало», «Порядок прав міських» тощо), а III Статут (1588р.), який став надбанням світової правової науки після підписання Люблінської унії 1569 р. та об'єднання Великого Князівства Литовського з Польською короною, відзначився запровадженням низки зарубіжних правових понять у кримінальному й цивільному праві [6, с. 204].

У даний період скарга на суддю спочатку була єдиним способом оскарження рішення суду. Вона виносилась після видачі остаточного рішення до вищестоящого суду і підтверджувалась наданням закладу, який слугував компенсацією судді, якого звинуватили неправомірно. З часом скарга на суддів змінюється на апеляцію, яку можна було вносити на рішення нижчих усіх судів. Суд повинен був розглянути таку скаргу й винести рішення, що підтверджувало або відхиляло правомірність цієї скарги. Апеляція не призупиняла виконання рішення суду.

З 1581 р. Головний Литовський трибунал став основною апеляційною інстанцією [7, с. 105]. Головний трибунал Великого Князівства був новоствореним центральним судовим органом на литовських землях, що розглядав справи по першій інстанції та апеляції на вироки земських, городських і підкоморських судів, а також панських судів стосовно шляхтичів, засуджених до смертної кари, тюремного ув'язнення або великого грошового штрафу. Рішення Головного трибуналу оскарженню не підлягали [8, с. 20].

У Галичині, що з другої половини XIV ст. перебувала у складі Королівства Польського, апеляційне оскарження судових рішень здійснювалось до вічових судів, які були вищими апеляційними установами. З XV ст. апеляція здійснювалась до короля. Із судів західноукраїнських міст апеляції направлялися до суду м. Львова, а звідти – до комісарського суду м. Кракова. Згодом апелювання на рішення магістратських судів здійснювалось до королівського суду.

Після створення Речі Посполитої (укладення Люблінської унії 1569 року) під владою корони опинились майже всі українські землі. На них було запроваджено польський судоустрій, який характеризувався багатоманітністю судових органів. Скарги на рішення і вироки земських, городських (замкових) і підкоморних судів, а в містах із маґдебурзьким правом – міських судів, магістратів і ратушів, цехових судів, на території українських земель розглядав суд Великого князя.

Луцький трибунал, створений 1579 року, діяв як вища апеляційна інстанція для Брацлавського, Волинського, Київського, Подільського, Руського та Чернігівського воєводств. На рішення міських судів, які здійснювали судочинство за маґдебурзьким правом, апеляція подавалась у Львівський суд.

Апеляційним судом третьої інстанції був «Німецький суд Краківського замку», після якого рішення можна було оскаржити до Королівського суду [9, с. 109].

Після ліквідації Луцького трибуналу з 1590 року апеляції став розглядати загальний Люблінський трибунал [10, с. 111].

У період Гетьманщини (1648 – 1763 рр.) було знищено судову систему Речі Посполитої, яка була становою. Так звані статутні суди, що склалися із земельних, городських та підкоморських судів, були ліквідовані, і введено систему козацьких державних судів. Вони поділялися на провінціальні суди (сілські, сотенні, полкові), причому кожний вищий суд був апеляційною інстанцією для нижчого, та на центральні суди (Генеральний військовий суд, Генеральна Військова Канцелярія і суд гетьмана) [11, с. 25].

Генеральний військовий суд, що існував при гетьманській резиденції, був спершу найвищим судом країни, але згодом допускалися апеляції від нього до Генеральної військової Канцелярії. Суд гетьмана виникає з його пре-

рогатив як зверхнього судді держави з правом судити всі справи в першій або апеляційній інстанції.

Судова система досліджуваного періоду характеризувалася, перш за все, надмірною централізацією діяльності її органів, їх безпосередньою підпорядкованістю вищестоящим судовим інстанціям.

На Запорізькій Січі судами нижчого порядку були суди курінних отаманів і паланкових полковників, вищого – суди військового судді, кошового отамана і Січової Ради. Проти рішень військового судді можна було апелювати до кошового отамана або до Січової Ради. Кошовий суддя був зверхнім суддею, і тільки в мирний час можна було апелювати проти його рішень до Січової Ради [12, с. 221].

Таким чином, на запорізьких землях склалася самобутня система судових органів, яка поєднувала риси, характерні для військової організації та адміністрації мирного часу, передбачаючи можливість оскаржувати рішення судів нижчих інстанцій.

Наприкінці XVIII ст. самобутню судову систему Лівобережної України, частини Правобережжя та Запорізької Січі було скасовано і натомість було поширено судоустрій Російської імперії.

Подальший розвиток і вдосконалення апеляційного провадження відбувалися в період царювання Петра I.

З початком реформ Петра I на правову систему Росії почали суттєво впливати інші правові системи, особливо німецька і французька.

Внаслідок запозичення з джерел права Західної Європи, Петром I було введено термін «апеляція», було запропоновано, щоб нижчі суди були «під правлінням» вищих, а вищі суди у кожній губернії повинні були підкорятися державній Колегії юстиції. Заборонялося подавати скарги і прохання до вищих суддів, мінаючи суди нижчої інстанції [13, с. 328].

17 вересня 1720 р. було видано Указ про порядок подання апеляційної скарги. В апеляційній скарзі необхідно було визначити те, в чому саме полягає неправильність винесеного судом першої інстанції рішення, і вказати, яким указам воно суперечить. Далі були затверджені інстанції судів і порядок подання апеляційної скарги.

Значний розвиток апеляційне провадження отримало у визначній пам'ятці українського законодавства «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.), яка містила окрему главу, присвячену питанням апеляційного оскарження, та в якій не тільки було закріплено поняття апеляції, але й досить детально врегульована процедура апеляційного оскарження судових рішень (в статтях 35, 36 глави 8), був визначений порядок подачі та прийому апеляційної скарги, апеляційний строк на оскарження судового рішення. Деякі науковці навіть пов'язують із цим нормативним актом виникнення апеляційної форми оскарження судових рішень [14, с. 5].

Особливістю й новелою апеляційного провадження у Правах було закріплення того, що судді в жодному разі правильної апеляції нікому забороняти не повинні. Суддям за неправомірне рішення передбачалися штраф і катування. Скаржнику ж, який навмисно в правосудді звинуватив суддів, – штраф і покарання. Передбачалися також причини недопущення апеляції до розгляду, передусім у зв'язку з її неправильністю.

Апеляційний розгляд справ здійснював суд вищої інстанції таким чином: від сільського – на козаків до сотеного, а на посполитих – до ратушного градського суду, від сотенних судів, ратушного і від того магістрату, який привілеями не виключено з юрисдикції полкової канцелярії, – до полкового суду або до суду полкової канцелярії – до Військового Генерального Суду, а від Генерального Суду – до Генеральної військової Канцелярії, а від неї – до «імператорської величності» (Глава 7, п. 3, 5, 6) [15, 201-203].

Хоча вищезазначений кодекс так і не зазнав офіційного затвердження, але це в жодному разі не применшує істо-

ричної важливості та значення «Прав, за якими судиться малоросійський народ», оскільки неофіційно його почали вживати в українських судах одразу ж після його закінчення в 1743 році, про що свідчить значне число його копій, які збереглися до нашого часу.

Після великої судової реформи, яку провів у 1760–1763 рр. гетьман К. Розумовський, в Україні було відновлено польську судову систему з повітовими, земськими, підкоморськими, гродськими судами на чолі з Генеральним військовим судом, який став апеляційною інстанцією для вищезазначених судів.

Процедура апеляційного провадження майже не зазнала змін, але було спрощено порядок подачі та розгляду апеляції за рахунок зменшення судових інстанцій, що прискорило апеляційне провадження і сприяло зменшенню судової тяганини.

Отже, відповідною судовою реформою поновлювалась в Україні стара статутна система судів та відокремлювалась судова влада від адміністрації [16, с. 48].

Такий стан судової системи на землях Лівобережної України зберігся до запровадження указом Катерини II від 7 листопада 1775 року російського губернського устрою, відповідно до якого вся імперія мала бути поділена на 50 губерній, полкові округи були знищені, а натомість з'явилися три намісництва – Київське, Чернігівське і Новгородсьверьке.

За часів правління Катерини II було встановлено терміни апеляційного оскарження, а саме: сторона повинна була подати апеляційну скаргу до суду другої інстанції протягом річного терміну, а якщо вона перебувала за кордоном, то протягом двох років. Ці терміни давали право тільки на перегляд справи. Для припинення виконання рішення нижчого суду необхідно було подати апеляційну скаргу протягом одного місяця, якщо ж сторона перебувала в іншому місті, то термін збільшувався до чотирьох місяців [17, с. 171].

У 1801 році Олександром I було встановлено апеляційне свідоцтво, яке необхідно було обов'язково подавати разом з апеляційною скаргою. В апеляційному свідоцтві вказувалися відомості про те, в якому суді прийнято рішення у справі, коли оголошувалося остаточне рішення, коли оголошувалося незадоволення рішенням, проти всього чи проти частини рішення подається скарга, а також інші відомості. Правило апеляційного свідоцтва діяло ще близько тридцяти років.

На землях Правобережної України до 1830 р. продовжувала діяти система польських судів.

Можна вказати і на факти існування апеляційних судів на території західних земель України (Галичина, Буковина, Закарпаття), які були у складі Австрійської імперії. Згідно з австрійським положенням про суд 1849 р., судова влада відокремлювалась від законодавчої та виконавчої і проголошувалася незалежною. Запроваджувалися суди присяжних, повітові суди, повітові колегіальні суди, крайові суди і як апеляційна інстанція – вищий крайовий суд у Львові, компетенція якого охоплювала всю Галичину і Буковину. Вищою ревізійною інстанцією в державі був Верховний судовий і касаційний трибунал у Відні [18, с. 390-391].

У 1864 році судова система на всіх українських землях, які перебували під владою Російської імперії, зазнала докорінних змін, наслідком яких стало проведення судової реформи, яка відображена в чотирьох законодавчих актах, прийнятих 20 листопада 1864 року (серед яких Статути цивільного та кримінального судочинства).

У результаті проведених перетворень створюється чітка система судових інстанцій, що складалася із судів першої інстанції, апеляційних судів і касаційного суду. Першою інстанцією були мирові та окружні суди, другою – апеляційні суди. Апеляційною інстанцією для мирових судів були мирові з'їзди (система мирової юстиції запроваджена даною реформою була ліквідована у 1889

році), для окружних судів – Судові палати. Рішення судів другої інстанції були остаточними і підлягали негайному виконанню. Апеляційне провадження було аналогічним провадженню в першій інстанції. Повноваженнями суду касаційної інстанції був наділений Сенат як Верховний суд Російської імперії та вищий орган судового нагляду.

Як у цивільному, так і в кримінальному судочинстві даного періоду було детально врегульовано порядок апеляційного провадження справи в суді апеляційної інстанції та встановлено, що сторони могли подавати нові докази, просити про допит нових свідків, посилатися на нові факти, але не мали права висувати нові вимоги, не пред'явлені в суді першої інстанції. Апеляційний суд повинен був вирішити справу, не повертаючи її в суд першої інстанції до нового розгляду і в межах апеляційної скарги, не виходячи за її доводи [19, с. 86].

Слід зазначити, що система оскарження судових рішень, яка існувала в той період, багато в чому схожа на чинну сьогодні систему. Це виявляється як у структурі судових інстанцій, так і в повноваженнях судів щодо оскарження судових рішень.

Важливий крок на шляху формування власної судової системи зробила Центральна Рада, коли прийняла 30 грудня 1917 року спеціальний Закон «Про заведення апеляційних судів». Функції судів апеляційної інстанції відповідно до даного закону повинні були виконувати Київський, Харківський та Одеський апеляційні суди (проте, як зазначає П. Музиченко, Харківський і Одеський апеляційні суди так і не були створені).

Однак нетривале існування Української Народної республіки (УНР) та доволі напружені зовнішньополітичні стосунки з Росією завадили завершенню становлення повноцінної судової системи, і, як наслідок, правонаступник УНР – Українська Держава гетьмана Скоропадського – відновила стару імперську систему судоустрою.

З появою радянської влади інститут апеляції зупинив свою діяльність внаслідок Декрету про суд № 1. Однак надалі був затверджений інститут касації (введений у дію Положенням про народні суди і революційні трибунали УСРР від 14 лютого 1919 р.), процесуальний зміст якого, як вказують дослідники, істотно відрізнявся від однойменного інституту, притаманного європейському процесуальному законодавству [20, с. 5].

Після безапеляційного розгляду справ за радянських часів у сучасній Україні апеляційне оскарження судових рішень як окрема складова судової системи України знайшло своє відображення в Концепції судово-правової реформи, прийнятій Верховною Радою у 1992 році, відповідно до якої головною метою була перебудова судової системи, створення нового законодавства, вдосконалення форм судочинства. Концепція 1992 р. встановила основні принципові положення судоустрою України, які знайшли своє остаточне закріплення в ст. 129 Конституції України 1996 р. та законах України від 2001 року щодо внесення відповідних змін до КПК та ЦПК України.

Дослідивши історичний шлях зародження та розвитку апеляційного провадження на українських землях, можна зробити висновок, що апеляційне оскарження з'явилося ще за стародавніх часів та поступово формувалося й діяло залежно від історичного періоду, політичної влади, економічної та соціальної ситуації в тій державі, до складу якої на певному етапі історичного розвитку входила та чи інша частина сучасної України.

Проаналізувавши історичний досвід апеляційного оскарження та з'ясувавши особливості апеляції на різних етапах розвитку української державності, ми маємо можливість скористатися надбаннями наших пращурів та сформулювати на цій основі рекомендації та пропозиції щодо використання позитивного досвіду того часу для вдосконалення діяльності судів сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляев И. Д. Лекции по истории русского законодательства / И. Д. Беляев. – М., 1901.
2. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под общ. ред. О.М. Чистякова. – М.: Юридическая литература. – Т. 2. – 1985 г.
3. Борисова Е. А. Апелляция в гражданском (арбитражном) процессе / Е. А. Борисова. – М.: Городец, 2000.
4. Кузьминець О. Історія держави і права України / О. Кузьминець, В. Калиновецький, П. Дігтяр. – К.: Україна, 2000. – 429 с.
5. Суд і судочинство на українських землях у XIV–XVI ст. / за заг. ред. П. Музиченка. – О.: Астропринт, 2000. – 180 с.
6. Саксонское зеркало. Памятник права: комментарии, исследования / отв. ред. В. М. Корецкий. – М.: Наука, 1985. – ЗПН 12. – П. 4.
7. Бондарук Т.І. Західноруське право: дослідження і дослідники / відп. ред. І. Б. Усенко. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – 160 с.
8. Костюченко О. Ю. Апеляційне оскарження судових рішень у кримінальному процесі України: [монографія] / О. Ю. Костюченко. – К.: Київ. ун-т, 2006. – 182 с.
9. Кобилецький М. Суд у місті Львові з магдебурзьким правом / М. Кобилецький // Право України. – 2001. – № 10.
10. Боярська З.І. Історія держави і права України: [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / З.І. Боярська. – К.: КНЕУ, 2001. – 280 с.
11. Падох Я. Суди і судовий процес старої України. Нарис історії. – Нью-Йорк– Париж – Сідней – Торонто – Львів, 1990.
12. Історія держави і права України: підручник: у 2 т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. – Т. 1; кол. авт.: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2000. – 648 с.
13. Бортник Ю.М. Історичний розвиток апеляційного провадження / Ю.М. Бортник // Держава і право: 36. наук. праць. – К., 2006. – Вип. 31.
14. Мірошников І.Ю. Судове слідство в апеляційній інстанції: [монографія] / І. Ю. Мірошников. – Х.: Право, 2007. – 192 с.
15. Хрестоматія з історії держави і права України: [навч. посіб.] / [упоряд.: А.С. Чайковський (кер.), О.Л. Копиленко, В.М. Кривоніс, В.В. Свистунов, Г.І. Трофанчук]. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.
16. Щербина П. Ф. Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине / П. Ф. Щербина. – Л.: Вища школа, 1974.
17. Михайлов М. М. Русское гражданское судопроизводство в его историческом развитии от Уложения 1649 г. до издания Свода Законов / М. М. Михайлов. – СПб., 1856.
18. Історія держави і права України: підручник: у 2 т. / за ред. В.Я. Тація, В.Д. Гончаренка, А.Й. Рогожина. – Том 1; кол. авторів: В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький [та ін.]. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 656 с.
19. Судебные уставы 20 ноября 1864 года. – СПб., 1867.
20. Шевчук П. І. До питання створення та дії апеляційних судів у судовій системі України / П. І. Шевчук // Вісник Верховного Суду України. – 1998. – № 2.